

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 64 Fylke: Vest Agder
 Tilleggsspørsmålnr. Herad: Kvinesdal
 Emne: Død og begravelse Bygdelag:
 Oppskr. av: Anen Arli Gard:
 (adresse): Kvinesdal G.nr. Br.nr.

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

Dødsvarsler;

SVAR

1 Falt det to halmstrå i kross på golvet, var en i huset feig. Dersom reven skreik nær huset, var noen feige. Dersom huten "reia seg" bakvendt, vil en snart spørre dødsfall. Dersom stønubven satte i to skreik ad gangen var noen feige. Dersom en hørte den første gauken i nord, kom dødsbudet nordøstfra. Når huten rister seg med selen på, kommer den snart til å dra like. Dersom en tenner et lys om julekvelden og flammen står høit i vænt, vil man leve til neste jul. Det samme gjelder når en slukkes julelysene og røken går beint opp, så lever alle i huset til neste jul. Smeller i veggene er "feigdasmeller". Dersom en klør seg i loven, er noen i slekta feig. Kommer kattugla for nær huset kommer den med "feigdarbod". Dersom det ringes for ørene, er det "feigdarvinging" eller likeringing. Når en oom renner over kirkeveien, vil der snart komme like.

5 Fikk en feigdalus, så var en

døden nær.

6 Helkunger er kjendt. De sa: "Hær ede a feigda." Mange fekk slik en matlyst før de slokna.

10 De sendte alltid bud etter presten. Hadd den døende noe å bekjenne, var han alene med presten. Det hendte at presten ble henta midt på natta og måtte gå "lit fots" over ei mil i snøvær eller regn. Presten sang ei salme og holdt en kort andakt før han delte ut nattverden. Den døende sendte bud til alle han hadde noe utestående med.

13 Ole T. Espuland skreiv ca 1890. Da Tollak Espuland lå og skulle dø, sendte han bud eller naboen Ola Svendsen. Du Ola broer, du skal be dei på Gjembestad og Dovre Egeland, men dei armenakken på Stånna og Haddeland vil eg ikkje sjå i likfoda mi. Så skal de slakta den store blå geita og ved må de hogga i Kjørkjebakken. Du Ola far gå i smia mi og slå deg noen gode brodda, det kan bli hålt. Så må de ikkje besa meg med Julestien eller Gongestien ved Røidan, men bes meg stille å fint med med Fossen. Intjye spør meg om noe mer, eg har så vondt for å lala. Dette var i 1837.

14 De nytta så mange uttrykk f.eks. sobna, fare, reist, slokna, flytta heim døgde

15. De skaffa seg visshet ved et speil eller et brennende lys.
16. Det er mange beretninger om skinnedøde.
17. Mynt på øyelokket ikke kjent, en lukket øinene.
18. En la en salmebok under haken eller båndt underkjerven opp med et bind.
19. Naboene ble varslt med en gang om dødsfallet. Dersom noen av naboene var tilstede ved dødsfallet gikk de sjøl rundt og sa ifra.
21. Når en kom inn i fjøset sa en gjerne "Na he mm. rest ifra okke".
22. I dødsrummet åpnet en vinduet og hengt kvite laken for.
23. Det gikk gjerne et døgn for en flyttet den døde ut av senga.
24. Liket ble lagt på et slagbenklopp eller en bente eller på "høgeborv". Sengematten ble brent etter den døde var flyttet ut. Klørne til den døde ble ikke brent dersom han ikke døde av smittsom sykdom. Liket ble vaska og stelt av kyndige folk. Munn ble barberte og neglene ble klippet og håret kjemmet. Likklær.
- Liket ble kledd i svøp. Klørne heter likvoss. de talte også om liklaken. Kjennet ikke til at liket ble kledd i

under- eller overklør. Det var mange som hadde likklørne ferdige i årevis. Likklørne skulle være av tin og føtten var ikke synlige. Har ikke hørt at liket skulle ha hodeplagg og klørne var de samme for gammel eller ung. Har ikke hørt om at blondes ble anvendt.

Kjøpte likklør kom i bruk etter 1. verdenskrig

Det blir kjøpt ferdige likklør nå og ingen bruker papp klør.

Kjøpte likklør blir kalt svøp.

58 Tollaak Espeland laga 3 kister som han skulle bruke sjøl. Så var det noen av naboene som døde og da solgte han eller lånte bort kisten. Da han laga den 4. kiste, skulle han opp og prøve om den var lang nok. Det syntte seg at kista var for kort og Tollaak bli sint for han måtte ligge med krumme knær.

Det ble bare brukt trenagler i gamle dager, og det er flere sagn om at de kasta bort liket på veg til kirkegården.

De hadde stropper av bartetan eller de slo en lukt på hver side av kisten til å bære i. De fikk en snikke eller en av naboene til å lage kisten.

Kisten var sort, de malte den med valn og kjønnik

63 De første som fikk hvitmaltte kister i Kvamdal var Hans Salvesen Gullerstad og kona. De døde i 1899.

Til underlag brukte de hørlespon eller halur

67 Kisten blir kjøpt ferdig og har hvit farge. Den døde fikk ei bok med i kista men de tok den bort når de la på lokket. Ellers skulle han ikke ha noe med i grava.

73 De hadde nok inga råd mot å holde den døde borte. For 1890 åra var det så mange som gikk igjen. De både så og talte med de døde

Slekt og venner var gjerne samle når liket ble lagt i kista for å holde en andaktslund som kalles kistelagg

Det var bevertning etterpå (men ikke med dans)

Det var en gammel skikk at kista skulle stå på låven eller i et annet uthus. De fleste hadde så små hus at de måtte ligge hos naboene den tid liket lå i stua. Det ble strødd med grønnsaker i tunet og utenfor der kista stod. Liket skulle ligge med beina mot døra.

Lokket ble ikke lagt på før begravelsesdagen, de la en duk over ansiktet. Naboer og venner også kom for å se liket

Vi har ikke gravspill i Kv. dal.

Sorg.

En skulle iunngå støi mens liket sto på gården. Var det en kjør slekting varte sørgetiden lenge.

Sorgedrakten var sort for menn og kvinner. Det var ikke mange i bygda som hadde råd til å kjøpe særskilt

Sørgedrakt,

Den beste råd for å lindre sorgen, var å bli forvissa om at den avdøde "for val"

Synge ut liket

Om mandag og fredag skulle man ikke sette ned lik.

Vi sier begravelse eller likførd.

Før den døde ble brakt til kirkegården ble liket sunget ut. Var det godt var, foregikk det på tunet eller i huset.

Lokket ble tatt av kisten

Har ikke hørt om lys og vakenått og gråtekoner

Det er almindelig at presten er tilstede i hjemmet og holder tale. Det ble skikk i 30 år

Før sekret man seg en god sanger, enten læreren i kretsen eller en annen som kunne holde en tale for den avdøde. For de reiste med liket, drakk de velfarskål.

De som drakk sa: "Gud velsegne din velfarskopp". De drakk humbrygga öl, men det ble slutt i 1890 år.

Naboene bar liket ut av huset. Det er så nu også. Den døde skulle bærer med fotenden først. Har ikke hørt om at kisten skulle settes ned på terskelen 3 ganger eller at de søga en åpning i veggen.

Det ble strødt med bær på tenveien. Børn menn fulgte med til kirkegården. Kvinnene tok til å følge med for 1900 tallet. Jo flere som er med, dess ærefullere er det

134

Det er vanlig å heise flagg på halv stang når noen i bygda er død. Det kom i bruk i 30 åren.

Er det en kjendt person som er død, så heises en flagg på halv stang over hele bygda.

Flagget blis hengende på halv stang til en tar det inn.

I 30 åren tok en lit å heise flagget på halv stang og så hang det hele dagen

Likfølget stansa og sang ved hver gård de kom forbi.

Folk vinket med hvite klær.

Det er flere liksteiner i bygda der folk kvilte med kista på veggen til kirkegården.

Kista ble surra direkte på kjeorra eller kjelken uten underlag.

Har ikke hørt om at hesten skulle være mørk

148

Torgus Olsen og Jakob Eilevson døde 17 april 1821

De kappkjørte med kisten til ferjerudet i Hemsbedt. Det galdt å komme først. De la ikop og sloss og siden ble det fiendskap mellom de to fameliene.

Hestens eier kjørte kista. Han gikk ved siden av kista.

Da Tollak Espeland ble enke mann i gang i 1816 satt han på kista til kone og sang

Nå a goela dan, nå he da inja man og skinne det henja på låven (O.T. Espeland)

Før en felik kjørweg gjennom dalen var det vanlig å bruke hestebærer som so hester bar mellom seg.

Da Jakob Sørensen Slemestad døde i 1790

var en mann på Gullestad ute og staura korn. Han kom da inn og sa: "Nå døde Jakob og hørde klokken ringe i himmelen"

Ikke alle var så heldige. De spurte Jørgen Løland hvordan hans bror fikk det. "Var han frelst?"
 "Nei da va han ikke, men nå får han yal lia for da"

Ei barneskone og en soldat som fall i krig ble alltid salge.

På kirkegården.

Bårene ble ikke oppbevart i kirken, folk på Gullestad eller Amølt fikk bårene til ved. Nærmeste slekt bar kisten inn på kirkegården. Presten møtte opp ved inngangen til kirkegården. Kisten ble ekta båret rundt kirken eller rundt graven.

Graven

Fast graver fikk byda ved 1900 tallet.

Før var det naboer og slektninger til den avdøde som kasta opp graven i forveien.

De samme menn kasta igjen grava etter at en fikk fast graver.

Var presten tilstede, var det alltid jordfesting med det samme. Graven ble ikke stelt etter begravelsen i eldre tid.

Der gikk kyr og sauer om sommeren.

Nå blir graven stelt - stein med inskript og grava pynta med blomster og kranser.

Kisten til en morder ble løftet over muren - er det sagt. Så langt tilbake som de gamle virste om ble selvmorder begravet på kirkegården.

Lik av fortidlig fødte barn ble begravet på kirkegården - ikke i kirkemuseet.

Gravøl.

En sier helst begravelse eller likferd

En av familien ble sendt som bedmann enten mann eller kvinne.

Bedlaget var det samme ved likferd som til bryllup.

Ordlyden til innbydelsen var slik: „Og skal vi ikke te likfers på — Me skal mødest i heimen klokke 12.

I eldre tid varte gravølet et par dager eller lenger.

De nærmeste slektninger fikk som regel mest å gjøre ved tilkallingen.

Som regel var hele grenda bedt til likferds både små og store. De som ikke var i begravelsen, stansa arbeidet til og med i denne arbeidet.

Gjesterne hadde ofte med seg sending, men som regel sendte de sendingen iforveien.

Sendingen bestod av smørte lefser med et lykt smørslag rundt kanten som en kalte skonning. Også var det gomme.

I 1890 årene ble det mer enkelt fornes. Da var det helt slutt med å brygge maltoøl heime til gravøl.

Heimbryggingen holdt seg lenger ved andre gjestebud.

Sendingen ble avløst av kranse i nyere tid. De begynte å sende kranse i 1900 tallet

Kransene laga en av bar og lyng og potttblomster.

I 1930 øvrene begynte en med silkeband på kranser med eller uten påskrift.

Er kista dekket med kranser, så følger noen av kransene kista i graven.

Kransene blir liggende på gravstedet til de råtner.

Ved begravelsen må ryter en ikke alkohol.

Det blir mer og mer almindelig å holde begravelsesmiddag på bedehus eller hotell.

Folk begynte å overtren dødsfall i avisene ved år 1900 men det ble ikke almindelig før etter første verdenskrig.

Da fikk de fleste sitt navn i avisen for første gang.